

Antologia anegdoty antycznej, přel. Jerzy Łanowski, Wrocław, Ossolineum 1984, stran XVIII+198.

Jerzy Łanowski nabízí polskému čtenáři již potřetí možnost seznámit se s bohatstvím antického humoru. Jeho vydání antologie antické anekdoty je navíc obohaceno i kresbami, jež pořídil Tomasz Lowicki. J. Łanowski se tentokrát zaměřil na humor méně známých antických autorů, širší čtenářské veřejnosti nespádně dostupných, a jejich anekdoty seřadil v chronologické posloupnosti události či osobnosti, jež inspirovaly vznik antických anekdot - od nejstarších dob řecké historie, přes slavné řecké tragiky, filozofy, přes období helénistické, římskou republiku až k římským císařům a filozofům. Výboru anekdot je předeslán stručný úvod, v němž Łanowski podává nejprve výklad o anekdotě z hlediska filologického i literárně-historického, poté čtenáři seznamuje s autory, jejichž anekdoty překládá. Jde o Athenaia, Stobaia, Aula Gellia, Sexta Aurelia Victoria, Macrobia, Diogena Laertia. Łanowski odvedl práci záslužnou, jež má za úkol čtenáři nejen pobavit ve chvílích oddechu, nýbrž i nevtrávným způsobem poučit o bohatství a pestré škále antické slovesnosti.

Dagmar Bartoňková

Luciano Canfora, *Storia della letteratura greca*. Editori Laterza, Roma-Bari 1986, stran 667.

Potřeba moderního zpracování dějin antické literatury pro pedagogické účely je aktuální nejen u nás (dějiny antické literatury při výuce na vysokých i středních školách zřetelně postrádáme - dobré učebnice Stiebitzovy byly miněny jako příručky pro středoškoláky a od jejich sepsání uplynulo již několik desítek let), ale i v Itálii, zemi s velkou tradicí výuky klasickým literaturám. Canforova *Storia della letteratura greca* je dílo značně obsáhlé a řeckou literaturu nám představuje v celé její komplexnosti, nejde tedy jen o příručku dějin literatury, podle níž by zájemce mohl studovat životopisné údaje a charakteristiky děl jednotlivých autorů.

Po úvodní kapitole (3-13), v níž se hovoří obecně o řecké literatuře a jejich osudech i o tom, jakým způsobem se nám dochovala až do dnešních dob, následuje vlastní výklad. Již letný pohled napoví, že daleko největší pozornost je věnována literatuře tzv. období attického. Výklad o literatuře předcházejících období je tradičně rozdělen do dvou velkých oddílů: na str. 17-56 se probírá archaická epika ve třech pododdílech: *Homérská epika*, *Cykklus a epická tradice*, *Teolog z východu: Hésiodos*. Ve velmi zhuštěné formě hovoří autor o Iliadě a Odysseji, homérskou otázku zkoumá s ohledem na nejnovější literaturu, přičemž právě novým aspektům věnuje důkladnou pozornost. Canfora podrobně informuje zejména o teorii M. Parryho, o níž se opírá většina současných homérologických studií; zajímavá je rovněž pasáž věnovaná homérským básním jakožto historickému pramenu. Na význam, který v řecké literatuře autor přikládá epické tradici po Homérovi, ukazuje zařazení této tematiky do samostatné kapitoly.

Pokud jde o Hésioda, tu za jeden z významných pramenů jeho Theogonie pokládá Canfora akkadskému poému *Enuma Eliš* z poloviny 2. tisíciletí př. n. l. Nesouhlasí s názorem, že by Hésiodos sám patřil mezi aiódy (srov. názor A. Leskyho), vyrovnává se i smněniami jiných badatelů v této otázce.

Na str. 56-101 následuje výklad o archaické lyrice, rozdělený do čtyř kapitol. V 1. kapitole si autor po nastínění společenskohistorického vývoje všimá řeckých jambografů a ezopské bajky. Na tomto místě bychom však očekávali detailnější výklad o původu bajky, v bibliografickém přehledu na str. 594 postrádáme zejména zmínku o studijních španělské školy (Adrados).

Následující, 2. kapitola je věnována politické elegii a celý výklad se počíná Tyrtaiem. Značná pozornost je zaměřena na Solón a Theognida, výklad o Mimmerovi mohl být poněkud sevřenější. Samostatné kapitoly jsou věnovány básníkům působícím na Lesbu a Samu i básníkům sborové lyriky. Zde se zdůrazňuje především fakt, že sborová lyrika byla psána na objednávkou; kapitola sama je nazvána *La Musa „venale“* (prodejná) *e itinerante*.

Dostáváme se k nejobsáhlejšímu oddílu Canforových Dějin, nazvanému *Divadlo: potřeba obce* (103-230). Autor se nejdříve věnuje otázce vzniku a vývoje tragédie a komedie z předliterárních forem a bezprostředně poté hovoří o satyrském dramatu v jeho literárním ztvárnění, a to i v klasiků řecké tragédie; tím se výklad o satyrském dramatu v jednotlivých fázích jeho vývoje stává jasnějším a konkrétnějším. Při rozboru klasické antické dramatické tvorby zdůrazňuje Canfora její politickou roli a ukazuje, do jaké míry se zde mohla projevovat svoboda slova a kam až sahala moc cenzury (srov. např. Dekret Morichidův). Instruktivní je i zařazení podkapitoly přinášející číselné údaje týkající se divadel a jejich kapacity. Canfora si totiž všimá nejen autorů dramatických kusů, ale i publika, pro které byly hry určeny, a názorně ukazuje, že athénská polis dosáhla u obyvatelstva takového stupně zájmu, jakého pak již nedocílilo žádné politické zřízení. Vývoj dramatické tvorby klasického Řecka Canfora sleduje spolu s vývojem společenskopolitickým (srov. kapitoly *Aischylos a Themistoklés*, *Sofoklés mezi Perikleem a Alkibiadem*, *Euripidés*, *Antifón*, *Kritiás*) a snaží se kriticky hodnotit různé sporné otázky (např. v případě Aischylova Prométhea se kloní k teorii zastávající Aischylovo autorství; srov. rovněž Canforův fundovaný přístup k otázce veršovaných interpolací v Oidipovi na Kolóně, v otázce Sofoklovy Antigony apod.).

Netradičním způsobem probírá Canfora dílo Euripidovo, kde zdůrazňuje kritický pohled dramatikův na svět (srov. podkapitoly *Kritika války*, *Kritika rodinných vztahů*, *Kritika společenských vztahů*, *Kritika otrokářství*, *Kritika demokracie*).

Autorovo zdůrazňování společenské podmíněnosti literatury se promítá i do následující kapitoly, věnované hlavněmu představiteli attické komedie - Aristofanovi. Tato kapitola začíná výkladem o Sókratovi a o Aristofanově vztahu k tomuto filozofovi. Velmi markantně je zde osvětlena političnost a angažovanost Aristofanových her. V závěru oddílu se Canfora věnuje dalším osudům řeckých klasických dramát a seznamuje nás se způsoby, jak se v pozdějších dobách prováděl jejich výběr.

Následující část knihy se obrací k řecké historiografii (233-317). Výklad se počíná Hekataiem z Milétu a soustřeďuje se zvláště na Hérodota, Thúkýdida, Xenofóna, Filista a Theopompa. Především u Thúkýdida a Xenofóna se Canfora zamýšlí nad prameny, z nichž tito autoři čerpali, zajímavé jsou jeho úvahy o Xenofónově vztahu k Athénám. Více místa by si tu však byl zasloužil rozbor děl řeckých historiků z hlediska literárně-uměleckého.

Oddíl věnovaný attickému řečnictví (319-402) se začíná obecněji zaměřeným výkladem o vzniku řečnictví a o jeho funkcích. Zvláštní kapitola je věnována Lýsiovi, další, stručnější kapitola se týká Antifóna a Andokida a po zvláštní kapitole je věnováno Ísokratovi (srov. pojednání *Od logografa k učiteli filozofie: vychovatel politiků* a výklad o Ísokratově vztahu k Timotheovi) a Demosthenovi i jeho následovníkům a odpůrcům. Také tento oddíl je uzavřen stručným pojednáním o způsobu dochování děl antických řečníků v pozdějších obdobích.

Dalším závažným oddílem knihy je výklad o řecké filozofii klasického období (srov. str. 403-452); v práci však postrádáme ucelený výklad o předattické filozofii. Jak již bylo řečeno, výklad o Sókratovi zařadil autor netradičně ke kapitole o Aristofanovi (srov. 196nn.), a tak se oddíl začíná Platónem. I zde je patrná Canforova snaha o jistou originalitu a o přiblížení řecké filozofie současnému zájemci neotřelou formou. Kapitola I. je nazvána *Filozof, který si „špiní ruce“* (mezi filozofy tohoto druhu, to jest teoretiky směřující k aplikování svého učení v konkrétním životě, řadí namátkou vedle Platóna Seneku, ale i Marxe, zatímco Aristotelés nebo Hegel v autorově pojetí svět pouze pozorují a snaží se podat jeho „morfológii“); začíná citátem z tzv. Sedmého listu Platónova z r. 353 př.n.l., o němž se Canfora vůbec při svých výkladech dosti často opírá. Zvláštní kapiťolka je věnována Platónovým sicílským pobytům; Platónovu společnost ideálního státu autor označuje jako „utopickou společnost komunistickou“.

Druhá část oddílu věnovaného filozofii je zaměřena na Aristotela a na dědice jeho učení. Soustavný výklad o Aristotelově tvorbě je zde prostoupen konfrontacemi s Platónovým učením, hovoří se i o vztahu Aristotela a Kallisthena. Z Aristotelových následovníků je zvláštní pozornost zaměřena na Theofrasta a Démétria Falérského. Oddíl uzavírá velmi stručné pojednání o aristotelovské tradici. Poněkud nás zamrzí, že v důkladné bibliografii se nesetkáváme se jménem F. Novotného.

Strany 453-509 jsou věnovány helénismu. Před pojednáním o literární produkci tohoto období předchází zaslíbený rozbor společenských poměrů, názorně zachycující velké změny, jež se v té době odehrály. Canfora tu zejména ukazuje na význam práce Droysenovy a snaží se přitom vyrovnat i s Droysenovými kritiky. V souvislosti s výkladem o zakládání nových kulturních center je čtenář informován o helénistických knihovnách a celý výklad ilustruje autorovu snahu ukázat, k jak důležitým změnám došlo v této etapě rovněž v myšlení lidí.

Dílčí kapitola se obírá rozvojem vědy a filozofie (srov. např. výklad o Archimedeovi, Eukleidovi, Eratoshenovi aj.), své oprávněné místo zde nachází i výklad o filologických studiích. V závěru kapitoly Canfora zdůrazňuje rozdíly mezi Alexandrií a Pergamem.

Další kapitola, nazvaná *Nová poezie*, podává přehled o helénistické poezii, a to zejména o Kallimachovi a Apollóniovi Rhodském. Canfora zkoumá jejich prameny a ukazuje na osobitý přínos básníků pro římskou poezii. Pozornost věnuje i Theokritovi, prorocké literatuře a dramatikovi Lykofronovi. Výklad o Menandrově a nové komedii je doprovázen úvahou o významu střední komedie, jež bývá některými badateli nedoceňována. Pozornosti zaslouží i pojednání o odlišnosti publika v době Menandrově a v době staré komedie. Zajímavé jsou Canforovy úvahy o Menandrově vztahu k současným filozofům; instruktivně je podána chronologie papyrových nálezů Menandrových komedií. Stručnější poslední kapitola helénistického oddílu se dotýká utopické a historické literatury.

Konečně se dostáváme k poslednímu oddílu Canforových Dějin (511-586), jež se obírá řeckou literaturou římského období. Tento oddíl je rozdělen do devíti kapitol, z nichž prvá, nejobsáhlejší, je věnována historiografii, reprezentované především Polybiem. V hodnocení tohoto autora vychází Canfora z klasického díla Fustelova; zdůrazňuje třídílné konflikty společnosti u Polybia a při této příležitosti se zamýšlí nad smyslem pojmu „demokracie“ u vybraných řeckých autorů. Polybiovu poplatnost Thúkýdidovi osvětluje nejen na terminologické závislosti, ale i na zcela metodologickém postupu autora. Do téže kapitoly je ústrojně vložen i výklad o Eforovi, zatímco Poseidóniovi je právem věnována kapitola zvláštní, v níž Canfora rovněž nastiňuje krizi řecko-římského otrokářského systému.

Následující kapitola je o literatuře židovsko-helénistické (srov. výklad o Filónovi z Alexandrie a o Josefu Flaviovi) a v samostatné kapitole se pak probírá Nový zákon.

Výklad o Plútarchovi začíná Canfora konfrontací názorů na řecko-římskou symbiózu, jak se nám jeví v díle Polybia, Josefa Flavia a Plútarcha. Oceňujeme opět zasvěcené výklady společensko-historického charakteru i zdařilé srovnávání názorů různých badatelů (platí to i o kapitole věnované druhé solistice), avšak opět tu postrádáme důkladnější hodnocení z hlediska literárního, což snad ještě více platí o pasáži věnované Lukriánovi ze Samosaty; to je vzhledem k výjimečnosti tohoto nejstaršího dochovaného představitele menippské satiry nedostatek, který nezeslabuje ani fakt, že se Canfora o „lukriánovské parodii“ stručně zmiňuje v rámci krátkého pojednání o řeckém románu (srov. na str. 578).

Zrod řeckého románu klade ve shodě s moderním nazíráním do helénistického období, probírá literární druhy, jež měly na formování románu vliv (poněkud však přeceňuje vliv historiografie) a vyzdvihuje zejména význam působení Xenofónovy *Kýrúpaideie* (srov. již Ludvíkovského *Řecký román dobrodružný*, Praha 1925). Pseudokallisthenův *Román o Alexandrovi* řadí Canfora do historiografie, Antónia Diogena pak klade bez jakýchkoli pochybností mezi románovou tvorbu. Kapitulu uzavírá úvaha o významu románu pro ranou křesťanskou literaturu. Autor hovoří o starších papyrových nálezech, které přispěly k přehodnocení chronologie E. Rohda, neuvádí však novější papyrové objevy, jež škálu tohoto literárního druhu podstatně rozšiřují.

Závěrečná kapitola Canforových Dějin je věnována řecké písničím autorům pozdní antiky; stručně se tu hovoří o Marku Antoniovi, Cassiu Dionovi, Herodianovi aj.

Celá rozsáhlá publikace je tištěna na velmi dobrém papíře a každý oddíl je opatřen názornými mapkami, což v dějinách literatury nebývá běžným jevem. Na str. 587-615 je petitem tištěná důkladná bibliografie k jednotlivým oddílům a autorům. Str. 617-647 obsahuje abecední seznam probíraných autorů s hlavními údaji životopisnými a stručnými charakteristikami jejich děl. Přehled italských překladů hlavních autorů je uveden na str. 647-648, na str. 649-661 následuje jmenný rejstřík a na str. 662-667 se nachází obsah předkládané publikace, zahrnující nejen seznam jednotlivých oddílů, ale i jejich podrobné dělení na jednotlivé kapitoly a podkapitoly. Str. 667 pak obsahuje seznam mapek.

I. Canfora nám předložil důkladný výklad dějin řecké literatury, který je nerozlučně spojen s analýzou společenského dění, svědčící o autorově hluboké znalosti historie řeckého světa, občas také leccos napovídá i o Canforově světovém názoru. Publikace svým rozsahem výrazně převyšuje požadavky kladené na knihy zařazované mezi spisy určené pro školskou potřebu (edizione scolastica). Velmi dobře je kniha promyšlena i po stránce formálního provedení a mohla by obecně sloužit jako příklad vzorného metodologického přístupu při zpracování dějin literatury. Na mysl tu nemám jen zniřované již přehledné mapky, které vhodně ilustrují výklady v jednotlivých oddílech, nýbrž i celkovou grafickou úpravu s heslovitými titulky po stranách, chronologické tabulky, a především stručné hesláře s hlavními údaji o jednotlivých autorech (opět graficky vhodně odlišenými) na začátku kapitol či podkapitol, které Canforovi dovolují, aby se věnoval výkladům moderních teorií jednotlivých problémových okruhů, aniž čtenáře zbavuje orientace v různých složitých otázkách.

Canfora v rámci svých výkladů kriticky hodnotí odbornou literaturu a snaží se rovněž uplatnit svá vlastní stanoviska. Leckdy pro svou argumentaci využívá i ukázek z děl řeckých spisovatelů v italském překladu (jsou tištěny petitem, takže se od vlastních výkladů jasně odlišují). Jak jsem to již na konkrétních místech naznačila, v některých jednotlivých případech převažuje v publikaci hodnocení z aspektu historického a důkladnější rozbor literárně uměleckého přínosu toho či onoho autora postrádáme.

Dagmar Bartoňková

Jerzy Łanowski, *Literatura Grecji starożytniej w zarysie*, Warszawa 1987, 216 stran a přílohy.

Zájem o dobré příručky k dějinám antických literatur v Polsku potvrzuje skutečnost, že po vydání knihy *Literatura grecka i rzymska w zarysie*, kterou v roce 1981 publikovaly ve varšavském nakladatelství Państwowe wydawnictwo naukowe Maria Cytowska a Hanna Szelest (srov. mou recenzi v SPFFBU E 32 1987, str. 174-176), vychází ve Varšavě ve stejném nakladatelství v roce 1987 přehled dějin řecké literatury z pera současného předního polského klasického filologa z wrocławské univerzity, Jerzyho Łanowského. Jde o upravené a značně doplněné vydání publikace, jež vyšla poprvé ve Varšavě již v roce 1977, v druhém vydání - jen málo rozšířeném - pak v roce 1979, a to v rámci Dějin evropských literatur pod titulem *Literatura starogrecka*. Podobně jako dějiny řecké a římské literatury od M. Cytowské a H. Szelestové má předkládaná publikace J. Łanowského sloužit širšímu kruhu zájemců o antickou literaturu - nejde tedy o speciální příručku pro studenty klasické filologie. To také ovlivnilo celkovou koncepci práce, neboť autor se soustřeďuje především na ta díla, která měla největší ohlas ve světové literatuře. Łanowski se vypořádává s řeckou literaturou na 157 stranách souvislého textu, jež tradičně dělí do kapitol podle jednotlivých vývojových fází (období archaická 18-53; období klasická 54-128; období helénistická 129-140; období římská a křesťanská 141-158).